

Suomalaisten alkuperävaihtoehdot

Kalevi Wiik

Kun pohditaan suomalaisten juuria, on hyvä tarkastella asiaa neljältä kannalta: Mistä ensimmäiset suomalaiset tulivat Suomeen? Milloin ensimmäiset suomalaiset tulivat Suomeen? Mitä kieltä ensimmäiset suomalaisten puhuivat? Geneettisesti minkälaista väestöä ensimmäiset suomalaiset edustivat?

Niitä alueita, joilta "ensimmäiset suomalaiset" voisivat olla peräisin, on kolme:

- Välittömästi Suomen etelä- ja itäpuolella sijaitsevat alueet
- Itä-Eurooppa (mahdollisesti Länsi-Siperiakin) ja
- Keski- ja Länsi-Eurooppa (johon kuuluu myös mm. Skandinavia).

Ne ajanjaksot, jolloin "ensimmäiset suomalaiset" ovat saattaneet saapua Suomeen, voisivat olla puolestaan seuraavat:

- 8000–7000 eKr. eli mannerjään vetäytymistä välittömästi seuraava aika,
- 7000–4200 eKr. eli Suomensjärven kulttuurin aika,
- 4200–2500 eKr. eli kampakeraamisen kulttuurin aika,
- 2500–2000 eKr. eli vasarakirveskulttuurin aika,
- 1500–500 eKr. eli skandinaavisen pronssikulttuurin aika,
- 200–400 jKr. eli nuoremman roomalaisen rautakauden aika.

Ensimmäisten suomalaisten kieli oli puolestaan

- uralilainen,
- eurooppalainen (IE) tai
- yksi tai useampi tuntematon kieli X.

Genetiikaltaan ensimmäiset suomalaiset lienevät edustaneet keskieurooppalaista ihmistyyppiä eli *Cro Magnon* -ihmistä. Se, että he olisivat olleet itäisempää tyyppiä, esim. mongoleja, ei tunnu todennäköiseltä huolimatta siitä, että nykysuomalaisissa on myös itäisiä piirteitä (näiden määrä arvioidaan nykyään kai noin 9 %:ksi). Itäiset piirteet lienevät tulosta siitä, että itäiset piirteet ovat vuosituhansien aikana tihkuneet idästä kohti länttä. Skandinavian ja Uralin välinen alue muodostaa melko tasaisen jatkumon, jossa itäisten piirteiden määrä kasvaa lännestä itään. Suomi edustaa tässä jatkumossa kohtaa, joka on lähellä sen läntistä päätä.

Toisaalta on todennäköistä, että Suomessa esimerkiksi 7000 vuotta sitten asuneessa väestössä on ollut enemmän mongolidisia piirteitä kuin nykysuomalaisissa. Tämä on todennäköistä siitä syystä, että Suomeen on varsinkin kuuden viime vuosituhannen aikana tullut indoeurooppalaisia kieliä puhunutta väestöä Keski- ja Länsi-Euroopasta eli alueilta, joiden väestöissä mongolidisia piirteitä on vähemmän kuin nykysuomalaisissa. Karkeasti suomalaisia on aikojen kuluessa ollut kahta tyyppiä; vanhemmat suomalaiset (ainakin yli 6000 vuotta sitten eläneet) edustavat enemmän mongolidisia piirteitä sisältävää tyyppiä ja nuoremmat suomalaiset edustavat vähemmän näitä sisältävää tyyppiä.

Jos ajatellaan, että ensimmäiset suomalaiset voisivat olla mikä tahansa edellä mainittujen vaihtoehtojen kombinaatio, mahdollisia selityksiä olisi suuri määrä: kolme mahdollista lähtöaluetta, kuusi mahdollista saapumisaikaa, kolme mahdollista kielivaihtoehtoa ja yksi mahdollinen ihmistyyppi antavat teoreettisesti mahdollisten vaihtoehtojen määräksi $3 \times 6 \times 3 \times 2 = 108$. Todellisuudessa vaihtoehtoja on kuitenkin paljon vähemmän siitä syystä, että kaikki teoreettiset vaihtoehdot eivät tule kysymykseen käytettävissä olevan arkeologis-lingvistisen tiedon perusteella.

Varteen otettavia vaihtoehtoja lienee lopulta kuitenkin vain kahdeksan.

Aina suomensukuinen kieli –ratkaisu

Ensimmäiset suomalaiset tulivat Suomeen 8000–7000 eKr. Suomen itä- ja eteläpuolelta, ja he puhuivat uralilaista (ja siis suomensukuista) kieltä. Tämän mukaan suomalaiset olivat

Suomen ensimmäisiä asukkaita, ja suomensukuista kieltä on puhuttu Suomessa "aina" eli siitä lähtien, kun Suomen maankamaraa alkoi paljastua mannerjään alta.

X-kieliratkaisu

Suomen ensimmäiset asukkaat tulivat Suomeen 8000–7000 eKr. Suomen lähialueilta eli sen itä- ja eteläpuolelta, ja he puhuivat yhtä tai useampaa tuntematonta kieltä X. He vaihtoivat oman kieltensä (omat kieltensä) uralilaiseen kieleen, eli Suomessa tapahtui kielenvaihto X > U. Kielenvaihdon jälkeen Suomessa puhuttavaa uralilaista kieltä voidaan havainnollistaa kaavalla U + x (lue: uralilainen kieli, jossa on tuntemattoman kielen (tuntemattomien kielten) substraatti).

Tätä vaihtoehtoa kannattaa mm. Paul Ariste. Hän on löytänyt kymmeniä etymologialtaan hämääviä sanoja, joiden hän ajattelee jääneen Itämerenalueella aikaisemmin puhutusta kielestä (puhutuista kielistä). Kielenvaihdon todennäköisin tapahtuma-aika on kampakeraamisen kulttuurin aika 4200–2500 eKr.

Tämä vaihtoehto jakautuu kahtia sen perusteella, nimitetäänkö "suomalaisiksi" jo niitä Suomen ensimmäisiä asukkaita, jotka eivät vielä puhuneet suomensukuista kieltä, vai tulkitaan "suomalaisiksi" vasta ne Suomen asukkaat, jotka jo olivat kokeneet kielenvaihdon X > U ja puhuivat suomensukuista kieltä.

Myös siihen, millä tavalla kielenvaihto tapahtui, liittyy kaksi vaihtoehtoa: kielenvaihto saattoi perustua uuden väestön saapumiseen ja siihen, että uusi väestö alkoi muodostaa Suomen enemmistöväestön, tai kielenvaihto tapahtui enemmänkin kulttuurisena muutoksena ilman, että maahan tuli paljon uudisasukkaita. Jos kielenvaihto perustui enemmän kulttuurivaikutuksiin kuin uudisasukkaiden saapumiseen, Suomen asukkaat olivat vuonna 2500 eKr. pääasiassa ensimmäisten Suomen asukkaiden geneettisiä jälkeläisiä, jotka olivat "unohtaneet" oman kieltensä ja oppineet puhumaan suomensukuista kieltä; mutta jos kielenvaihto perustui pikemmin uudisasukkaiden tuloon, Suomen vuoden 2500 asukkaat olivat Itä-Euroopassa asuneiden suomalais-ugrilaisia kieliä puhuneiden väestöjen geneettisiä jälkeläisiä, jotka Suomeen tullessaan toivat tänne paitsi suomalaisten geenit myös suomensukuisen kielen.

Volgalaisratkaisu

Suomalaiset saapuivat Suomeen 4200–2500 eKr. ja varsinkin 3300–2800 eKr. Edellinen ajanmääritys viittaa kampakeraamiseen kulttuurin koko aikaan, jälkimmäinen tyypillisen kampakeramiikan aikaan. Kuten edeltä jo käy ilmi, kysymyksessä oli joko uuden väestön saapuminen tai vain uuden kulttuurin ja kielen tulo. Sen mukaan, kumman vaihtoehdon ajatellaan olleen ratkaisevampi, johtopäätös on joko se, että suomalaiset tulivat Volgalta tai Suomen aikaisemmat asukkaat vaihtoivat kieltensä suomensukuisiksi. Jälkimmäinen vaihtoehto jakautuu vielä kahtia sen mukaan, määritelläänkö "suomalaiset" genetiikan vai kielen perusteella: jos heidät määritellään genetiikan perusteella, "suomalaisia" olivat jo ensimmäiset (suomensukuista kieltä vielä taitamattomat) X:kieliset Suomen asukkaat, mutta jos heidät määritellään kielen perusteella, "suomalaisia" olivat vasta kampakeraamisen kulttuurin keskusalueelta eli "Volgalta" tulleet väestöt.

Tämä vaihtoehto (varsinkin sen se variaatio, jonka mukaan Suomeen tulo olisi tapahtunut väestönsiirtymisenä tyypillisen kampakeraamisen kulttuurin aikana 3300–2800 eKr.) oli vallitseva käsitys varsinkin 1980-luvulla; se edusti Tvärminne I:n poikkitieteellisessä symposiumissa saavutettua konsensusta. Vaihtoehtoon alettiin suhtautua epäilevästi varsinkin 1990-luvulla siitä syystä, arkeologit eivät löytäneet tarpeeksi todisteita Volgalta tapahtuneesta väestönsiirrosta. Riittävien todisteiden löytymättä jääminen ei tietenkään heikennä tämän vaihtoehdon sitä variaatiota, jonka mukaan suomalaisia olisi tullut Volgan suunnalta Suomeen tiukumalla hyvin pitkän ajan kuluessa (4.200–2.500 eKr.), tai sitä variaatiota, jonka mukaan "Volgalta tulo" olisi vain kulttuurin ja kieltä (ei ihmisiä) koskevaa (ja joka edellyttää Suomessa tapahtunutta kielenvaihtoa X > SU).

Balttilaisratkaisu

Suomalaiset tulivat Suomeen 2500–2000 eKr. eli vasarakeramikkokulttuurin aikana. Tämän vaihtoehdon mukaan "suomalaiset" asuivat aina vuoteen 2500 eKr. Itämeren

kaakkoi-rannikolla eteläisessä Baltiassa ja puhuivat indoeurooppalaista kieltä. Saapuessaan 2500–2000 eKr. Suomeen he puhuivat esibalttia. He toivat Suomeen karjanhoidon ja yksinkertaisen maanviljelyksen. Suomessa he tapasivat alkuperäisväestön, joka puhui heille täysin outoa kieltä, varhaiskantasuomea. "Suomalaiset" uudisasukkaat sekoittuivat maan alkuperäisväestöön. Vaikka maan alkuperäisväestö oli sosiaaliselta statukseltaan alempi kuin uudisasukkaat, sen kieli pääsi voitolle, ja tuloksena oli uusi varhaiskantasuomen murre VKS + b (lue: varhaiskantasuomen murre, jossa oli balttilainen substraatti); kysymyksessä oli myöhäiskantasuomen eli itämerensuomen synty. Kielenvaihto B > VKS tapahtui ehkä 2500–1000 eKr.

Tämän tulkinnan mukaan suomalaiset ovat siis balttilaista kieltä puhuneita maahanmuuttajia, jotka Suomeen muutettuaan vaihtoivat balttilaisen kielensä suomensukuiseen.

Edellä oleva ratkaisu on tietenkin mahdollinen vain, jos "suomalaiset" määritellään geneettisesti, ei kielellisesti. (Kun käytetään kieleen perustuvaa määrittelyä, "suomalaiset" ovat tietenkin niitä Suomen alkuperäisempiä asukkaita, jotka puhuivat varhaiskantasuomea, ja esibalttia puhuvat maahantulijat ovat "muukalaisia".)

Esitetty geneettinen "suomalaisten" määrittely sisältää pienen lisäongelman: kuinka on mahdollista, että esibalttia puhuneet uudisasukkaat muodostivat Suomessa geneettisen enemmistön eli sen väestön, jonka osaksi maan muu (varhaiskantasuomea puhunut) väestö luetaan? Yleensä uudisasukkaat ovat vähemmistönä, eivät enemmistönä. Yksi ratkaisu on, että 2500–2000 eKr. Suomen väestö olisi ollut erittäin pieni, eli Suomessa olisi eletty väestön "pullonkaulavaihetta". Uudisasukkaiden pienelläkin absoluuttisella määrällä saattoi olla suuri prosentuaalinen osuus.

Viimeksi käsiteltyä vaihtoehtoa on kannattanut Svante Pääbo ja Antti Sajantila.

Germaaniratkaisu

Suomalaiset tulivat suomeen 1700–500 eKr. eli skandinaavisen pronssikulttuurin aikana ja vähän ennen sitä. Tämän mukaan "suomalaiset" asuivat aina vuoteen 1700 eKr. Skandinaviassa, Tanskassa ja Pohjois-Saksassa, ja he puhuivat kantagermaania. Kun he tulivat 1700–500 eKr. Suomeen, he tapasivat täällä kansan, joka puhui heille täysin outoa itämerensuomalaista kieltä. Ehkä ajanjakson 1700 eKr.–0 kuluessa "suomalaiset" vaihtoivat germaanisen kielensä itämerensuomeen. Heidän puhumassaan itämerensuomalaisessa murteessa oli vahva kantagermaaninen substraatti. Kielen kaava oli IMS + g, ja se sai myöhemmin nimekseen länsisuomi. On selvää, että tämä ensimmäisten "suomalaisten" vaihtoehto perustuu geneettiseen (ei kielelliseen) määrittelyyn. Tämän ratkaisun mukaan "suomalaiset" ovat siis kantagermaanisen kielensä "unohtaneita" maahantulihoita.

Skandinaaviratkaisu

Suomalaiset tulivat suomeen 200–400 jKr. eli nuoremmalla roomalaisella rautakaudella Skandinavian (pääasiassa Ruotsin) alueelta. "Suomalaiset" maahantulijat puhuivat kantaskandinaavia, ja he vaihtoivat ehkä ajanjakson 200–1000 kuluessa kantaskandinaavisen kielensä länsisuomen murteeseen. Tulos oli, että länsisuomen murre sai entistä vahvemman germaanis-skandinaavisen substraatin. Tämän ratkaisun mukaan (joka perustuu geneettiseen määrittelyyn) "suomalaiset" ovat siis kantaskandinaavisen kielensä vaihtaneita maahantulihoita.

Germaaniratkaisuun ja skandinaaviratkaisuun sisältyy sama lisäkysymys kuin balttiratkaisuun: kuinka on mahdollista, että maahanmuuttajat voisivat muodostaa maan enemmistöväestön? Vastauskin on sama: ehkä Suomen väestö eli näissä vaiheissa niukan väestön vaihetta, johon pienelläkin maahantulihojen määrällä oli suuri prosentuaalinen vaikutus.

Indoeurooppalaisratkaisu

Suomalaiset ovat tiikkuneet vähitellen Suomeen sen erittäin pitkän ajanjakson kuluessa, joka alkoi jo viitisen tuhatta vuotta sitten ja joka edelleen jatkuu. Kysymyksessä on se aika, jonka kuluessa indoeurooppalaisia (mm. balttilaisia, germaaniaisia ja slaavilaisia) kieliä puhuvia maahanmuuttajia on tullut Suomeen. Tämän ratkaisun mukaan "suomalaiset" ovat niitä entisiä

indoeurooppalaisten kielten puhujia, jotka alkujaan asuivat sillä laajalla vyöhykkeellä, joka ulottuu Mustanmeren pohjoispuolelta Ukrainan, Puolan, Pohjois-Saksan ja Tanskan kautta Skandinaviaan. Tämä on se alue, jolta indoeurooppalaisten kielten sanoja on tullut suomeen, ja tämä on samalla se alue, jolta varmaan myös uudisasukkaita on tullut Suomeen. "Suomalaiset" eivät tämän mukaan ole tulleet minkään yksittäisen lyhyen ajanjakson aikana, vaan heidän tulonsa on ollut vähittäistä tihkumista.

Indoeurooppalaisratkaisuun kuuluu tyypillisenä se, että "suomalaisten" alkuperäisintä aluetta Suomessa ovat ne rannikkoalueet, joille IE kieliä puhuvia väestöjä on vuosituhansien aikana saapunut ja joilta "suomalaiset" myöhemmin ovat levittäytyneet muualle Suomeen. Rannikkoalueet ovat siis "Varsinais-Suomea", muut alueet "vähemmän varsinaista".

Viimeisintä laajaa lyhyehkönä aikana tapahtunutta "suomalaisten tihkumista Suomeen" edustaa tämän ratkaisun mukaan suomenruotsalaisten tulo rannikoillemme keskiajalla (varsinkin 1200–1400 jKr.).

Oikeastaan indoeurooppalaisratkaisun mukaan "suomalaisten" Suomeen saapumisen voi tulkita jatkuvan edelleen: Oikeastaan jokainen IE kieltä puhuvan ulkomaalaisen Suomeen muutto on osa "suomalaisten Suomeen tuloa".

Virolaisratkaisu

Suomalaiset tulivat 200–400 jKr. Virosta. Tämä on vanha "Hackmanin ratkaisu". Alkujaan ratkaisu perustui siihen, että Suomessa olisi ollut esiroomalaisena rautakautena (500–1 eKr.) asutustyhjiö, jonka Virosta tulleet itämerensuomea puhunut väestö eli "suomalaiset" olisi täyttänyt. Nykyään tätä vaihtoehtoa ei enää pidetä oikeana mm. siitä syystä, että Suomessa tiedetään olleen asukkaita esiroomalaisena rautakautena. Jos kuitenkin pidetään kiinni siitä, että suomalaiset ovat tulleet Virosta vajaat kaksi tuhatta vuotta sitten, on kysyttävä, mitä oli se Suomen alkuperäisempi (Morbyn keramiikan) väestö, jonka Virosta tulleet "suomalaiset" olisivat sulauttaneet itseensä. Tämän väestön kieli olisi voinut olla pohjoinen itämerensuomen murre tai kantaskandinaavin itäinen (itämerensuomenvoittoinen) murre tai molemmat. Koska nykyään arkeologit lisäksi ovat sitä mieltä, että Virosta ei olisi väestöä po. aikana kovinkaan paljon tullut Suomeen, virolaisratkaisu menettää merkitystään entisestään.

Paras ratkaisu

Edellä olevissa vaihtoehdoissa on monia muunnelmia, jotka perustuvat siihen, että asiat voidaan tulkita eri tavalla. Tällaisia kohtia on kaksi:

- Onko "suomalaiset" määriteltävä genetiikan eli verisukulaisuuden perusteella vai kielen eli kielisukulaisuuden vai kielen eli kielisukulaisuuden perusteella?
- Kuinka suuria ovat olleet Suomeen saapuneiden väestöjen määrät? Erittäin ratkaisevaa olisi tietää, mikä on ollut eri vaiheissa Suomen alkuperäisemmän väestön ja maahanmuuttajien väestön välinen suhde; kummalla on ollut enemmistö, vai ovatko maahanmuuttajat saaneet omat geeninsä leviämään Suomeen alkuperäisväestöstä paremmin esimerkiksi korkeamman sosiaalisen statuksensa perusteella?

Edellä esitetyistä ratkaisuisista tuntuvat muita luonnottomammilla balttilaisratkaisu, germaaniratkaisu, skandinaaviratkaisu ja indoeurooppalaisratkaisu; miksi? Niille kaikille on yhteistä se, että niissä nimitetään "suomalaisiksi" sellaisia väestöjä, jotka ovat maahanmuuttajia ja puhuvat alkujaan muuta kieltä kuin suomensukuista. Näköjään tulkitsemme kansan nimen (sen, että kansaa nimitetään esimerkiksi "suomalaiseksi") ensiksi riippuvan maan alkuperäisemmästä väestöstä, ei uusista maahanmuuttajista, ja toiseksi siitä kielestä, jota väestö vanhastaan puhuu, ei siitä kielestä, jota väestö myöhemmin (kielenvaihdon yhteydessä) oppii puhumaan.

Hyvän esimerkin siitä, että edellinen periaate on vahvempi kuin jälkimmäinen tarjoavat pohjoiskarjalaiset ja päijäthämäläiset: Pohjois-Karjalasta pakeni suuri osa alueen karjalaista väestöstä Itä-Karjalaan, Tverin-Karjalaan ja Valdaille vuosien 1595 ja 1617 rauhantekojen jälkeen. Monet alueen taloista jäivät autoiksi. Savolaisia muutti taloihin, ja savolaiset muodostivat (mm. nykyisen murteesta päätellen) Pohjois-Karjalan enemmistöväestön. Pohjois-Karjalan asukkaat nimittävät itseään kuitenkin edelleen "karjalaisiksi", ei "savolaisiksi" ilmeisesti siitä syystä, että alueen alkuperäisväestö oli karjalaista ja savolaiset olivat "vain" tulokkaita. Vastaava tapahtui Päijät-Hämeessä: alueen murre muuttui savolaisten tulijoiden takia savolaiseksi, mutta alueen asukkaat

nimittävät itseään edelleen "hämäläisiksi". Nytkään tulijat eivät saaneet alueen alkuperäisasukkaita muuttamaan itsestään käyttämänsä vanhaa nimitystä.

Jos hyväksyy edellä esittämäni kaksi periaatetta norneiksi, nimitys "suomalainen" kuuluu kaikkein luontevimmin sille väestölle, joka kaikkein ensimmäisenä on asunut Suomessa ja joka mahdollisimman varhaisessa vaiheessa puhui suomensukuista kieltä. Parhaiten nämä vaatimukset täyttää ensin esitettämäni Aina suomensukuinen kieli -ratkaisu.

Kirjoittaja on Turun yliopiston fonetiikan professori emeritus.

